

УДК 821.161.2.09

Тетяна Михайлова

**РЕЦЕПЦІЯ ВАСИЛЕМ СТУСОМ ТВОРЧОСТІ МАРИНИ ЦВЕТАЄВОЇ
(НА МАТЕРІАЛІ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ ПОЕТА)**

Стаття присвячена особливостям рецепції Василем Стусом поезії та прози Марини Цветаєвої. Досліджуються листи українського поета до рідних, друзів та знайомих на предмет виявлення читачьких вражень від творчості російської письменниці. Робиться спроба оцінити значення творчості Цветаєвої в житті Стуса.

Ключові слова: листи, прочитання, рецепція, творчість.

Статья посвящена особенностям рецепции В. Стусом поэзии и прозы М. Цветаевой. Исследуются письма украинского поэта к родным, друзьям и знакомым на предмет выявления читательских впечатлений от творчества русской писательницы. Делается попытка оценить значение творчества Цветаевой в жизни Стуса.

Ключевые слова: письма, прочтение, рецепция, творчество.

The article an attempt is made of features of Vasyl Stus reading poetry and prose by M. Tsvetaeva. Also we studied letters by Ukrainian poet's to the family, friends and acquaintances for the purpose of to identify readers' impressions of the works of Russian writer. An attempt to assess the value of creativity in Tsvetaeva's in the life Stus.

Key words: letters, reading, reception, creativity.

Серед читацьких захоплень Василя Стуса окреме місце займає російська література. Л. Бородін (співкамерник поета) згадував: «Он рассказывал об украинских поэтах, о русских поэтах. Он был прекрасный знаток литературы русской. Не один раз он меня поражал оригинальностью мышления» [1, с. 59]. На питання зацікавлення Стусом російською літературою звертала увагу М. Коцюбинська [2]. Проблемі творчості обох поетів присвятила свою статтю М. Єгорченко [3]. Д. Бак згадував про Стусові спроби інтерпретації Цветаєвої [4]. Однак особливості прочитання Стусом творів Цветаєвої лишилися нерозкритими. Це і обумовлює актуальність нашого дослідження. Мета роботи – дати загальне уявлення про рецепцію Стусом творчості М. Цветаєвої, що дозволить повніше відтворити світоглядні, життєві й мистецькі принципи українського поета.

Творчість Цветаєвої була добре відома Стусу. Ю. Каплан згадує: «Стус знав усе. <...>. Багато знав із Пастернака, із Цветаєвої. А вона ж тоді тільки почала видаватися» [5, с. 16]. Цікаво, що в листах, називаючи своїх улюблених російських письменників, Стус не згадує прізвище Цветаєвої. Однак вона входить у список авторів, яких поет рекомендує читати своїм друзям: «Читай Пастернака, Цветаеву...», – писав Стус 22.03.64 до І. Нижника [6, с. 33]. Цветаєва входила до однієї плеяди Стусових улюблених авторів разом із Рільке і Пастернаком. Тому досить часто Стус писав їхні прізвища поряд. На цю особливість звертала увагу й М. Єгорченко [7, с. 83]. Поет прекрасно володів біографічним фактажем, знав про творчі контакти між письменниками. У листі від 10.08.1981 він розповідав сину про вірш Цветаєвої, присвячений Пастернаку, про листування між поетами, які «через тисячі кілометрів розмовляли як боги» [8, с. 383]. Стус розказував сину й про «Елегію» Рільке, присвячену Цветаєвій. Цей твір він переклав українською (лист до дружини й сина від 1.08.1982) [8, с. 424]. Окрім сприйняття Цветаєвої як поета з кола Рільке й Пастернака, Стус «прочитує» її звучання у рядках Блока. Цитуючи дружині вірш «Ночь. Улица. Фонарь. Аптека» (лист від 3.01.1976), він із захватом пише: «І як чути передзвін голосів – і Цветаєва, і Ахматова, і Бунін, і Єсенін, і чимало поетів пізніших літ – усе тут» [8, с. 207]. Ділячись з сином своїми роздумами про поезію (на прикладі Цветаєвої «Поєми без кінця»), Стус зізнається: «Я не дуже в захваті од цього твору (мені подобається її стиль, енергія письма – <...>» [8, с. 381]. В той же час сам лист починається словами: «Передусім: Дмитрику, мені сподобалось, що Ти захопився цим твором. Цікаво було б поговорити конкретно – чим саме» (до дружини 10.08.1981) [8, с. 380]. На творах Цветаєвої Стус «вчить» свого сина розуміти поезію, постаючи в кількох іпостасях: як батько і як літератор – вимогливий поціновувач мистецтва. Роздуми Стуса фіксують співзвучність його світу з поетичним світом Цветаєвої: «Мені найкраще – фінал: Озноб. Мы – мужественны будем? Це я в житті не раз повторював – як заклинання, ховаючи питальний тон поеми» [8, с. 381]. В листуванні з сином знаходимо ще одне Стусове «зізнання»: «Мені подобається широта почуттів у Цветаєвої – як гірська річка» [8, с. 381]. Окрім цього мають місце відверті захоплення поетичною майстерністю поетеси, яку Стус часто цитує, інтерпретуючи «неправильність» її синтаксису як засіб максимального наповнення рядків змістом [8,

с. 381-382]. Власне, творчість Цветаєвої була для українського поета своєрідним літературним взірцем: «Писати так – то верх майстерності (можливо, й геніально) [8, с. 382]. Стус захоплювався Цветаєвою і як сильною особистістю, бо «такі могутні люди як Цветаєва (люди виняткового духу) вміють жити в трагедії – гідно. Тобто: в біді не скавуліти, в радості – не скавчати, підстрибуючи» [8, с. 382]. Власне, подібними ідеями стоїчності жив і сам Стус. Оточуючими він сприймався безкомпромісною людиною, яка свідомо обрала свій шлях: «... він був гордий і твердий, як камінь, безкомпромісний ...» [9, с. 45]. Поет відмічає амбівалентність творчої натури Цветаєвої: «... життя, пише вона, є нестерпне (такий її досвід, досвід не умов, а темпераменту, <...> – таку вже натуру мала)» [8, с. 382-383]. Цікаво зазначити, що фактично під цю характеристику Цветаєвої підпадає й В. Стус, у самій природі якого було закладене неприйняття життєвих ситуацій. Де б не знаходився письменник, майже постійно з ним було відчуття ув'язнення, що є синонімом відсутності свободи (Див. лист до В. Дідківського [Серпень-вересень, 1959]) [6, с. 5]. В листі до товариша студентських років поет нарікає на своє «ув'язнення», фактично перебуваючи на волі (переїзд на Кіровоградщину задля вчителювання): «... як у в'язниці. Тоскно і мило. Радісно і сумно» [7, с. 5]. Два останніх речення яскраво ілюструють суперечливість Стусової натури. Отже, Цветаєва була зрозуміла Стусу суперечливістю характеру, відчуттям «несвободи». Коментуючи вірш «Когда обидой опилась...», Стус сягає своєрідного апогею: «О, це так гарно – про дерева, так по-дитинячи чисто, так по-юначи буремно. Завжди дякую Богові, що на землі є такі люди – такого ось пориву, такої чистоти надземної, такої крилатості» [8, с. 385]. Часом трапляються влучні афоризми Стуса, що викристалізувалися в процесі осмислення рядків поетеси: «Спільне – то мертве; живе – то індивідуальне»; «... людина, справжня, – на біль не зважає» [8, с. 385]. Однак амбівалентне прочитання цветаєвського тексту зберігається Стусом протягом всього листа і високі слова захвату замінюються нотками розчарування: «Дмитрику, погортай антологію <...>. Почитай вірші Унгаретті, Сабо, Монтале, Квазімодо – побачиш, що можна і не бути крикливим, як Цветаєва, і сказати не менше [8, с. 385]. Дійсно, ставлення поета до Цветаєвої неоднозначне: з одного боку – визнання її геніальності, а з другого боку – критика за поетичну «крикливість», яку він пояснює манірністю, що була притаманна (на його переконання) й творчому стилю Б. Ахмадуліної: «Мені особисто це здається манірністю (скажімо, аж надто багато її в Ахмадуліної чи й Цветаєвої)...» (до дружини від 10.11.1975) [8, с. 183]; «... часом і Цветаєва дратує, коли мудреє з формою (коктерії починаються її – вона хотіла дивувати «по-жіночому і в віршах») (до дружини й сина від 26.01.1982) [8, с. 412]. Є у Стуса ця думка й у метафоричному формулюванні: «Ось різниця – між Рільке і Цветаєвою: Рільке – маг, Марина – акторка, що грає чарівницю» (до дружини й сина від 12.06.1983) [8, с. 442]. Однак Цветаєва все дно лишається до кінця нерозгаданою для Стуса: «Думаєш, що я все в ній збагнув?, – пише він до сина. – Ні. Але то – не всюди моя вина (є вина й автора – часом тьмяно писала). І не біда, що тьмяно – писала. Головне – виявила велич прагнення, почуття, сили людського духу – такої сили сказаної, якої до неї в російській літературі не було...» [8, с. 383]. Стус високо цінував і прозу Цветаєвої. Захват й певну внутрішню втіху викликає у Стуса читання «прегарних», як висловився сам поет, нотаток Цветаєвої «Искусство при свете совести». За словами Стуса, Цветаєва найповніше розкрилася саме в цій роботі, думки якої надзвичайно близькі самому українському поету: «Здається, підписався б під кожним її словом, де вона провадить про поета і його місію» (до дружини й сина від 14-15.11.1982) [8, с. 430]. Стус наводить цілі цитати з Цветаєвої про мистецтво й про місце поета в ньому, резюмуючи їх: «Одне слово – розкіш, розкіш, розкіш!» [8, с. 431]. Відомо, що Стус виступив ще й в ролі перекладача Цветаєвої українською – до нас дійшов єдиний його переклад (вірш «Неподражаемо лжет жизнь»). В коментарі до перекладу знову прочитується амбівалентне сприймання Стусом авторки: «... у цьому вірші змісту, сказати б, нема. Тобто: замість словесного змісту є зміст звуковий, зміст інтонації... <...>. Втім, цей вірш – не найкращий цветаєвський. <...>. Надто над перекладом не дбав, бо не дуже цікаво» (від 12.06.1983) [8, с. 442].

В свідомості Стуса Цветаєва насамперед фігурувала як поет з кола Рільке й Пастернака. Поет мав суперечливе ставлення до її творчості: з одного боку його захоплювала літературна майстерність Цветаєвої, яку він навіть співвідносив із геніальністю, а з другого боку – дратувала манірність і «акторство». Тим не менше простежується світоглядна близькість поетів – Стус розділяв чимало думок-рядків Цветаєвої (як у прозі, так і в поезії). Серед нечисленних перекладів Стуса з російської, які збереглися, є переклад вірша Цветаєвої.

Одним з перспективних напрямків дослідження цієї теми ми вважаємо аналіз Стусових текстів на предмет виявлення у них прямих та непрямих цитат, трансформованих відголосків з творчості М. Цветаєвої.

Література:

1. Бородін Л. Інтерв'ю 1 грудня 1990 року // Василь Стус: Поет і Громадянин: Книга спогадів та роздумів / Упорядн. В. Овсієнко. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо»», – 2013. – С. 47–62.
2. Коцюбинська М. Епістолярна творчість Василя Стуса // Стус В. С. Твори: У 4 т., 6 кн. / НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Львів: Просвіта, 1997. – Т. 6 Кн. 2. – 1997. – С. 218–240.

3. Єгорченко М. Проблема творчості у Василя Стуса та Марини Цветаєвої / М. Єгорченко // Мандрівець: Видання «Наукових записок Національного ун-ту «Києво-Могилянська Академія». – 2008. – №2. – С. 63–66.
4. Бак Д. «Во мне уже рождается Господь...» [Електронний ресурс] / Д. Бак // Новый Мир. – 2011. – № 8. – Режим доступу до журн.: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2011/8/st8-pr.html
5. Каплан Ю. Г. Василь Стус і студія «Молодь» // Матеріали IV обласних Стусівських читань / Упорядн.: О. М. Федоров, О. Я. Гросов, Л. І. Єрмакова. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – С. 16.
6. Стус В. С. Твори: У 4 т., 6 кн. / НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Львів: Просвіта, 1997 – (Василь Стус у 4-х томах 6-ти кн. / ред. кол. Т. 6 Кн. 2. Листи до друзів та знайомих). – 1997. – С. 262.
7. Єгорченко М. Функція «Пастернаківського тексту» у творчості Василя Стуса // Актуальні проблеми української літератури і фольклору: Наук. зб. – Випуск 12 / Редкол.: С. В. Мишанич (відп. ред.) та ін. – Донецьк: Норд-Прес, 2008. – С. 83-87.
8. Стус В.С. Твори: У 4 т., 6 кн. / НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатк.), Кн. 1. Листи до рідних – 496 с.
9. Бондар В. «... Поїхав учителювати на Кіровоградщину...» // Василь Стус: Поет і Громадянин: Книга спогадів та роздумів / Упорядн. В. Овсієнко. – К. : ТОВ «Видавництво «Кліо»», – 2013. – С. 43–47.